

bevrijding" die, volgens de getuigenissen van Van de Moer en anderen, zulke desperate strijders voelen wanneer het gevaar op z'n hevigst is.

Sprekend over een groep oud-strijders, die meevechten in Spanje, zegt Van de Moer:

„Soms kreeg ik den indruk dat zij hun frontervaringen weer wilden beleven. Dat diep in hen het verlangen was naar de nabijheid van den dood, naar de innerlijke bevrijding die men gevoelt, als elk oogenblik het einde kan komen." (pag. 49).

Is echter iemand die onder den druk van zulke geestelijke processen ten strijde trekt nog wel een „vrijwilliger"? Men leze hoe Van de Moer zelf over zijn „vrijwilligerschap" denkt:

„Toch wist ik dat ik Spanje niet zou verlaten. Ik gevoelde me innerlijk verbonden. Gebonden. Waaraan? Aan wie? Dat wist ik niet. Ik wist echter dat ik geen besluit behoefde te nemen. Er was over mij beschikt. En ik voegde mij daarnaar, met een vaag gevoel dat ik het later wel zou begrijpen." (pag. 71).

„Vreemd, diep-in bleef in mij dat innerlijk rustig stemmende gevoel van door krachten buiten mij voortgeschoven te worden. Ik handelde eigenlijk niet uit eigen beweging, en mijn richting bepaalde ik niet zelf. Dit leidde ergens heen, ik werd ergens heen geleid, ik had een bestemming die ik zelf niet kende, niet kon gissen. Had ik, bij het grootste, onmiddellijkste gevaar, in de grootste angst, ooit werkelijk in den dood geloofd? Bleef niet diep in mijn hart het bewustzijn dichter naar iets toe bewogen te worden?" (pag. 193). Dit „iets" nu lijkt ons voor dezen in den droom gevangene te zijn: de hevigste en wezenlijkste beleving van de realiteit. (Goethe: „Schaudern ist der Menschheit bester Teil").

Dat de depersonalisatie-gevoelens, die het bovenomschreven psychische proces doorkruisen, den mensch in staat stellen tot ongehooflijke krachtsinspanningen en hem immuun maken voor de gevaren die reële risico's met zich meebrengen, is een in de psychologie meermalen geconstateerd feit. Voor den reëlen dood, voor reële pijnen, voor alle reële gevaren heeft de gedepersonaliseerde, tegen de verwachting in, geen bovenmatige vrees, des te meer echter voor irreële gevaren, voor fictieve eenzaamheid, voor niet bestaande krankzinnigheid of voor den man die uit de kast zou kunnen komen. Juist dit gevoel „zichzelf niet meer te zijn", uitgeschakeld te zijn uit de omstandigheden, baant den weg tot groote persoonlijke „heldhaftigheid", die dus eigenlijk *onpersoonlijk* is. Hetgeen Van de Moer schrijft op pag. 49, wanneer hij het over andere vrijwilligers heeft, schijnt onze theorie te bevestigen:

„Zelden spraken zij over zichzelf, alleen als wij hen nadrukkelijk vroegen wat er in iemand omging bij een stormaanval of bij een bombardement. Dan kwam het woord „dépersonnalisation" hun meermalen op de lippen."

Een heel zuivere beschrijving van depersonalisatie is ook het volgende:

„Zelden had ik me zoo opgelucht en zoo helder gevoeld, als dien morgen toen ik naar het station ging. Toen ik de vestibule van het station inging, kreeg ik ineens een heel vreemde gewaarwording. Het was of mijn koffer plotseling heel zwaar en lang werd, en ik hoorde me zelf zeggen: ik draag mijn eigen doodkist. Ik zag het lange, zwarte gevaarte, met zijn zilverachtige schroeven. Het deksel werd ineens doorzichtig. En daar lag ik zelf . . . Dat duurde een poosje. Ik bleef voor de draaideur